

CSONGRÁD MEGYE TELEPÜLÉSHÁLÓZATA FEJLESZTÉSÉNEK GAZDASÁGFÖLDRAJZI SAJÁTÓSÁGAI

Írta: MOHOLI KÁROLY

A településhálózat jelenlegi állapotának értékelése, a fejlesztés sajátosságainak megállapítása, fontos népgazdasági érdek. A településhálózat fejlődése szoros kapcsolatban van a gazdasági élet legfontosabb ágaival. Ezért a kutatások feladata megfelelő értékelések és elemzések alapján elősegíteni a megye regionális területrendezési tervének elkészítését úgy, hogy az szervesen illeszkedjék az országos településhálózat fejlesztési tervéhez.

A gazdasági élet sajátos fejlődése számos speciális településföldrajzi feladat megoldását teszi szükségessé. Legnagyobb hatást a mezőgazdaság és az ipar alakulása gyakorolja. Ezek közül is elsősorban a mezőgazdasági termeléssel kapcsolatos települési feladatok megoldása a legidősebb. A vizsgálatok célkitűzései azonban ennél jóval szélesebb körűek. Elsősorban előtérbe kerül a lakosság minél kedvezőbb szintű települési, ellátottsági és foglalkoztatottsági igényének kielégítése. A fejlesztési irány meghatározásához, a különböző területek gazdaságos felhasználásához viszont feltétlenül szükséges a települések jelenlegi szerepkörének, valamint azok egymással való kapcsolatának ismerete.

A településhálózat tervezésével és fejlesztésével foglalkozó tudományos kutatás számos szaktudomány területére átnyúló sok összetevőből álló komplex feladat. Feltétlenül megkívánja a népesedés, a mezőgazdaság, az ipar, a közlekedés, kereskedelem, az oktatás- és egészségügy széles alapokon történő vizsgálatát, valamint ezen tényezők gazdasági és politikai összefüggéseinek elemzését. Csak az említett tényezők pontos ismerete teszi lehetővé a települések differenciált fejlesztését, vagyis azt, hogy az ipari, kommunális és egyéb beruházások ott és olyan mértékben valósuljanak meg, ahol az a legjobban indokolt.

A gazdasági élet sajátossága, szerepe az ország termelési szerkezetében, fejlődésének fő irányai

A Dél-Alföld középső részét betöltő Csongrád megye, mely az ország összterületének 4,6%-át [4272 km²], lakosságának 4,3%-át [441 700] jelenti, szoros kapcsolatban van a szomszédos megyékkel [1]. A természeti adottságok, gazdasági feltételek sok tekintetben hasonlóak, a fejlődés egyedi sajátosságai azonban mégis kiemelik környezetéből és ez sajátos profilt jelent. A korábban döntő mezőgazdasági jelleg mindinkább csökken, a nehézipar jelentősége emelkedik, de a munkaerő foglalkoztatottságát véve figyelembe a távlati fejlődésben is az élelmiszer- és textilipar áll majd az első helyen.

A mezőgazdasági termelés számára két egymástól lényegesen eltérő terület szolgál. A Tisza mente és a Tiszántúli rész kötött talajai, elsősorban a sokoldalú szántóföldi művelést szolgálják, míg a megye nyugati felét betöltő homokterületek a hagyományos szőlő- és gyümölcsstermesztés mellett, mind nagyobb szerepet töltenek be a konzervipari nyersanyagok és a primőr termékek előállításában. A termelés

csaknem valamennyi ágából származó termék a helyi igényeket messze meghaladja, így *Csongrád megye az ország egyik legjelentősebb élelmiszerellátó bázisa, fontos exportőrje.*

Bár a mezőgazdaság távlati fejlesztésében a termelést már elsősorban az anyagi-műszaki ellátottság, az öntözés, műtrágyák alkalmazása, talajjavítás fogják meghatározni, mégis a jelenleginél nagyobb mértékben kell kihasználni az országos átlaghoz viszonyított kedvezőbb természeti adottságokat, mint a magas napfényes órák számát, a korai tavaszt, a tartós nyári meleget. A termelésben fokozott szerepet kell, hogy betöltsön a termálvíz és a földgáz.

A mezőgazdasági termelés szerkezetében a legnagyobb változásokat a homokterületeken indokolt végrehajtani. A szőlő és gyümölcsstermesztő területek további növelése semmiképpen sem gazdaságos, sőt a távlati tervek első időszakában csökkentése szükséges. A meglévő növénykultúrák összetétele nem felel meg a nagyüzemi termelési feltételeknek, és az országos, valamint az exportpiac kívánalmait sem szolgálják. A nyári érésű gyümölcsök, borszőlők túlsúlya kedvezőtlen, jelentős részben hiányzik a megfelelő tápanyagpótlás, alacsony a gépesítés foka, a járulékos beruházások pedig nem állnak rendelkezésre. A nagyüzemi termelésre való áttérést, az ültetvények rekonstrukcióját is úgy kell megoldani, hogy a terület csökkenjen, mert csak így emelhető a kihasználási színvonal. Lényegében hasonló felfogás érvényesülése indokolt a nagyüzemi zöldségtermesztésnél is, ahol a termés volumen emelkedését elsősorban az átlaghozamok növelésével és nem a terület kiterjesztésével kell elérni.

Egyébként megállapítható, hogy az új gazdasági mechanizmus folyamán a közgazdasági szabályozó tényezők minden kényszer nélkül sajátosan alakítják a mezőgazdaság szerkezetét. A változásokat a helyi adottságok befolyásolják, és ahol még nem valósultak meg, mint pl. a Szegedi-járás homokterületén, ott az anyagi erőforrások hiánya okozza az elmaradást. Az évtizedekre előre meghatározott termelési irányhoz való ragaszkodás azonban elhibázott állásfoglalás lenne. Ez pedig összefügg a korábban mondottakkal, miszerint Csongrád megye igen jelentős exportőr, mezőgazdasági termelését erősen befolyásolja a nemzetközi piac igénye. Mivel a nemzeti jövedelem 40%-a a külkereskedelemből származik, visszahatása a mezőgazdasági üzemek szerkezeti viszonyaira is kihat.

A mezőgazdaság távlati fejlesztésében fontos szerephez jut a megye közepén végighaladó Tisza és a hozzácsatlakozó Maros és Körös. Főként az elkészülő Tisza III. vízlépcső által növelhető öntözött területek kiterjedésével lehet számolni.

Az általános gazdasági fejlődést elősegítő természeti adottságok között kiemelkedő szerepet jelent a Szeged környéki szénhidrogén medencében rendelkezésre álló 30—40 évre elegendő kőolaj és földgáz. Annak ellenére, hogy a kőolaj a megyén kívül fekvő finomítóba jut közvetett ipartelepítő hatása mégis nagyon jelentős [3]. A földgáz nagyarányú helyi felhasználása a népgazdaság számos ágában máris érvényesül. További hatását főként a mezőgazdaságban kell érvényesíteni.

Az ipari létesítményeket tekintve Csongrád megye a múltban nagyon egyoldalú volt. A vezető szerepet betöltő élelmiszer- és textilipar mellett a nehézipart csak egy-két vasöntöde, néhány fémipari üzem és a jelentős építőanyaggyártás képviselte. A második öt éves terv megvalósításától kezdve azonban a hagyományos iparágak mellett újak is települtek. De az ipartelepítés megyei viszonylatban egyenlőtlenül valósult meg, ami az össziparosodás alacsony fokában is kifejezésre jut. Viszont kiemelkedő szerephez jutott Szeged, ahol a sokoldalú vas- és fémipar, a vegyipar kialakulása, épületelem-gyártás a nagyarányú szerkezeti változásról tanúskodnak.

A további ipartelepítések, illetve fejlesztések elsősorban a négy városba kerültek, de a 62 egyéb település számára alig jutott számottevő ipari üzem. Hódmezővásárhelyen a hagyományos élelmiszer- és textilipar mellett fontos szerepre emelkedett, a finommechanika, a mezőgazdasági gépgyártás, a kerámiaipar, és megkezdődött a vegyipari termelés is. Makón a hagymaszárító és az egyéb tartósító iparágak mellett a mezőgazdasági gépgyártás és néhány kisipari termelőszövetkezet tevékenysége jelentette az ipart. Csongrádon a bútorgyártás és a kisebb jelentőségű vasipar alig változtatta meg a gazdálkodás szerkezetét. A megyei városok közül Szentes iparfejlesztése ért el nagyobb fokot és lényegében lekötötte a mezőgazdaságból felszabadulókat, és részben az eddig termelő munkába nem álló női munkaerőket. A legnagyobb beruházást az élelmiszeripar rekonstrukciója és bővítése, a táptakarmánygyár létesítése, a Kontakta Finommechanikai Művek, valamint a Szegedi Ruhagyár kihelyezett részlege jelentette.

Az természetes, hogy a távlati fejlesztés sem fogja érinteni a megye összes települését, de a kedvezőbb arányok kialakítása mégis szükséges volna. Elsősorban olyan helyeket kell választani, amelyek közlekedésföldrajzi szempontból megfelelőek és a környező területre máris vonzást gyakorolnak.

A településhálózat szerkezete

Csongrád megye nagyon szélsőséges település-szerkezetű. Területén csaknem valamennyi településfajta megtalálható, és nagy tanyavilággal is rendelkezik. Szegeden kívül 4 járási jogú városból és három járás területén 62 önálló tanácsú községből (ezen belül 9 nagyközségi jogállású) áll.

A településhálózat kialakításában a termelőerők területi elhelyezkedése mellett, a közelmúlt évtizedeiben főként a gazdasági jellegű hatások érvényesültek és ma is ezek jelentik a legnagyobb mozgató erőt. Főként az ipari munkahelyek létesítése eredményez nagyarányú népességáramlást, melyet a települések szerkezeti változása követ. Ez a településszerkezet formáló hatás legjobban a szénhidrogén kutatás és feltárás körzetében mutatkozik, de más iparágak vonatkozásában is kimutatható.

A megye település szerkezetének egyik meghatározó tényezője a lakosság területi elhelyezkedése. A lakosság településméret csoportok szerinti megoszlását vizsgálva általában kedvező kép nyerhető, mert a lakosság 36,4%-a 2000 fő feletti községekben, 57,5%-a városokban él [1]. A 2000 lélekszám alatti települések aránya csak 6,1% [2]. Ez pedig azt jelenti, hogy a nagyhatárú középfalvak aránya jóval magasabb, mint a kistalváké. A látszólagos arányok azonban nem tükrözik a kül- és belterületi népesség megoszlását, a tanyai népesség arányát. Viszont mindezek figyelembevételével a tömörültség már koránt sem mondható kedvezőnek.

A bel- és külterületi népesség megoszlása

1970. I. 1.

Megnevezés	Összes lakosság	Külterületi lakosság	
		száma	%
Makói járás	31 827	2 122	6,6
Szegedi járás	109 401	48 376	44,4
Szentesi járás	46 284	20 834	45,0
Járási városok	135 717	17 739	13,8
Megeye összesen	441 719	90 943	20,5

A községek lélekszámának alakulását, és az egyes településnagyság csoportokon belüli mozgásokat nagymértékben befolyásolja a közlekedésföldrajzi helyzet mellett az a tény is, hogy a település mikor vált önállóvá. A Szegedi-járás 30 községéből 16 (53%), a Szentesi-járásból 6 község (37,6%) az 1950 körüli években keletkezett. Szeged külterületéből 1950-ben Ásotthalom, Balástya, Csengele, Mórahalom, Röszeke, Ruzsa, Szatmáz, Zákányszék, 1952-ben Domaszék alakult.

Kiskundorozmából 1948-ban Üllés, 1950-ben Forráskút, Bordány és Zsombó váltak le.

A Szegedi-járás más községeinél is bekövetkezett további tagozódás. 1947-ben Sövényházából Baks, míg 1952-ben Sándorfalvából Dóc alakult önálló községgé.

A megye városai közül Hódmezővásárhelyből 1950-ben Mártély és Székkutas, Szentesből 1952-ben Nagytőke, míg Csongrádból 1954-ben Bokros vált ki, lett önálló. A további változásokat a megye egyéb községeiből való kiválások jelentették. 1947-ben Eperjesből és Szentesből Cserebökény, 1948-ban Csanytelekből Felgyő, míg 1956-ban Eperjesből és Nagymágocsból Árpádhalom vált ki önálló községgé.

A településhálózat vizsgálatánál az elmúlt évtizedekben érvényesülő tendenciákat is figyelemmel kell kísérni, mert csak azokat értékelve lehet kialakítani a fejlesztési elveket. Az utóbbi évtizedben lejátszódó folyamatokat az alábbi táblázat fejezi ki.

A települések népességváltozásai 1960—70 között [1]

A települések							
Nagyságcsoport ezer főben	Száma	lakosainak		Száma	lakosainak		Növekedés, fogyás %-ban
		száma ezer fő	% aránya		száma ezer fő	% aránya	
		1960			1970		
0,5— 1,0	10	7,9	1,8	11	8,4	1,9	+7,1
1,0— 2,0	11	16,5	3,8	13	18,6	4,2	+12,8
2,0— 3,0	15	37,4	8,6	12	29,1	6,6	-22,2
3,0— 5,0	15	52,8	14,5	15	58,7	13,3	-6,4
5,0— 10,0	11	74,1	17,1	10	62,6	14,2	-15,4
10,0— 20,0	—	—	—	1	10,1	2,3	-100,0
20,0— 50,0	3	82,7	19,0	3	82,9	18,8	+0,2
50,0—100,0	1	53,7	12,4	1	52,8	11,9	-1,7
100,0—150,0	1	98,9	22,8	1	118,5	26,8	+19,8
Összesen:	67	434,0	100,0	67	441,7	100,0	+1,8

Az 1960—70-es évek közötti fejlődést vizsgálva megállapítható, hogy a legnagyobb mozgás az 1—3000 főt magában foglaló csoportban játszódott le. Nagymértékben csökkent a 2—3 ezres községek lélekszáma és a visszaesés eredményeképpen a korábbi 3,8%-ról 4,2%-ra növekedett az 1—2 ezres nagyságcsoportbeli községek száma. Az 500—1000 fős nagyságcsoport alig változott. A 3—5 ezres csoport csökkenése főként abból adódik, hogy néhány jelentős község (Algyő, Szőreg, Tápé) magasabb kategóriába került. Részen hasonló folyamat játszódott le az 5—10 ezres nagyságcsoportban is, ahonnan Kiskundorozsma lépett a 10 ezer feletti kategóriába.

Az országos viszonyokra jellemző erős koncentrációs folyamat Csongrád megyére nem jellemző. A 20—50 ezres településnagyság csoportban az emelkedés csak 0,2%, míg az 50—100 ezres csoportban 1,7%-os csökkenés volt. Szeged város 19,8%-os növekedése jelentősen meghaladta az országos átlagot (14,8%). Ennek az erős emelkedésnek következményeként érte el a megye városi lakosságának aránya 1970-re az 57,5%-ot.

A két évtizedes múltra tekintő új községek fejlődési üteme nagyon eltérő. A Szegedi-járás területén jelentősen megerősödött Mórahalom, Szatymaz, Ruzsa. Zákány-szék fejlődése is kedvezőnek mondható. A megye tiszántúli felében a zárt település kialakításában Székkutas érte el a legkedvezőbb eredményt. A Szentesi járásban fekvő Cserebökényben két évtized alatt sem fejlődött ki belterületi települési mag, így önálló községként való megtartását semmi sem indokolja. A Szentés, illetőleg Csongrád vonzáskörébe tartozó kis lélekszámú községek, mint Nagytőke, Magyar-tés, Felgyő és Bokros belterületi lakosság száma sem növekedett, és a szomszédos szívóhatás következtében, a jövőben sem fog lényegesen változni.

A települések szerkezeti változásainak távlati tervezéséhez feltétlenül szükséges a tanyastelepülések továbbfejlődésének ismerete. Az eltérő mezőgazdasági termelési mód következtében a korábban kifejlődött erős differenciálódás továbbra is megmarad és erősen befolyásolja a zárt rendszerű települések fejlődését. A homokterületekre a sűrű tanyás település, míg a Tiszántúlra a jóval ritkább elhelyezkedés jellemző. Míg az előbbi területen az szőlő-, gyümölcs- és zöldségtermesztéssel kapcsolatban a jelenlegi állapot a közeljövőben is fennáll és a tanyák számának csak lényegtelen csökkenése várható, addig a Tiszántúlon a nagyüzemi növénytermesztést és állattenyésztést a tanyák zöme akadályozza, ezért számuk nagyobb arányú csökkenése várható [3].

A változás azonban meglehetősen lassú folyamat és hatása a községek szerkezeti viszonyainak alakulásában csak hosszabb időszakra vetítve mutatható ki. A külterületi és tanyai lakosság létszáma azonban meglehetősen nagy. 1970-ben a külterületi lakosság (Szeged m. j. v. nélkül) a népesség 32%-át (90 943) jelentette. Ebből a tanyán élők aránya 86%.

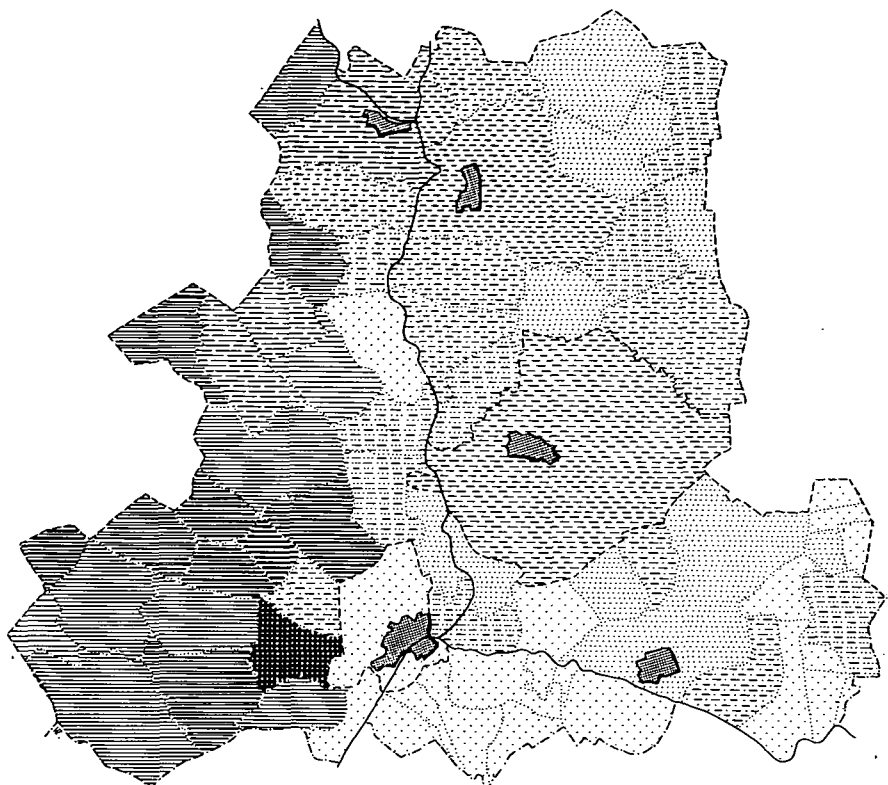
A megye külterületi népességének 60%-a délnyugaton, főként a Szegedi-járás homokterületén él, ahol arányuk 70%-os. Ezzel szemben a Szentesi-járásban 45%-os, Hódmezővásárhely határában csak 16%-os, míg a Makói-járásban alig 6—7%-os.

A különböző mezőgazdasági termelésű területeken elhelyezkedő tanyák népességének változása nagyon eltérő jellegű. (1. ábra) A Szegedi Tanárképző Főiskola Földrajz Tanszéke által 1961—63-ban végzett településföldrajzi felmérések sok tekintetben azonos értéket állapítottak meg, mint a Városépítési Tudományos és Tervező Intézet 1968-ban végzett reprezentatív vizsgálatai [4]. Kutatásaink szerint a homokterületeken a lakosság több mint 80%-a továbbra is a tanyán kíván maradni, míg a Tiszántúlon általában kevesebben (Mindszenten és Székkutason 52%-ban, Derekegyháza 28%-ban, Nagymágocson 61%-ban, míg Cserebökényben a homokterületekhez hasonlóan 80%-ban) kívánnak továbbra is a tanyán maradni.

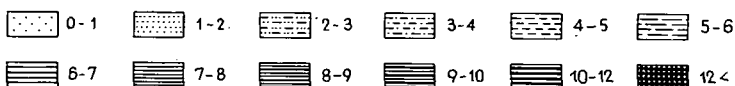
Mivel a tanyai települési rendszer és az ehhez igazodó termelési forma a Szegedi-járás homokterületi körzetében még tartósan fennmarad nagyarányú változásokkal nem számolhatunk. Az itt funkcionáló kb. 15 ezer tanya továbbra is megmarad és az elaprózott termelési egységek nagyüzemi keretbe foglalását csak úgy lehet megoldani, ha a háztáji gazdaság és a termelőszövetkezet szoros kooperációt teremt.

Míg általában a külterületi lakott helyek számának csökkenésével (elsősorban

TANYÁK ÉS KÜLTERÜLETI LAKOTT HELYEK SŰRŰSÉGE
CSONGRÁD MEGYÉBEN

TANYÁK SZÁMA 100 KH-KÉNT:

a tanyák esetében) lehet számolni, addig a mezőgazdasági termelést szolgáló külterületi lakótelepek szükségszerű fejlesztése emelkedő tendenciájú.

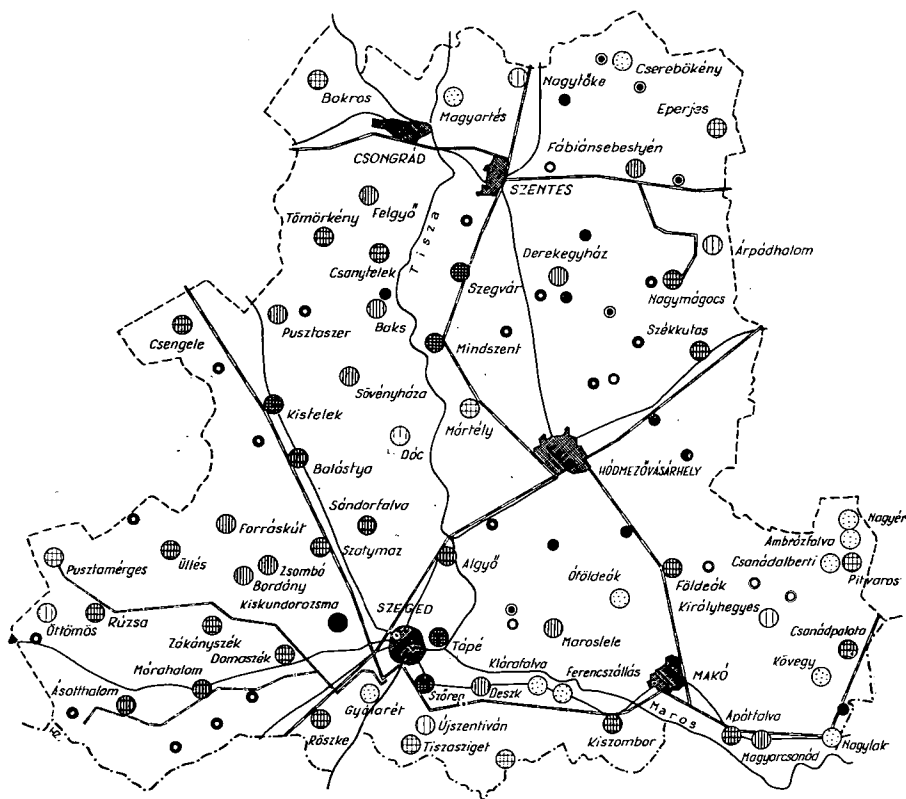
Főként Tiszántúlon, a mezőgazdasági termelésben maradék számára, szükséges a munkahely közelében levő lakóhely biztosítása és minimális közintézményekkel való ellátása. A külterületi lakóhelyek lényegében egy zártabb települési egységet alkotnak és elsősorban a munkaerő helybentartására szolgálnak. Ezek közül a régiók spontánul, az újak a nagyüzemi gazdálkodás általánossá válásával tervszerűen alakultak ki. A külterületi lakótelepek igényeknek megfelelő, differenciált létesítése, elsősorban azért indokolt, mert jó átmenetet képez a tanya és a racionálisan üzemeltethető kisebb községek között. Az ilyen települések jellegüknél fogva csak azok részére nyújtanak letelepedési lehetőséget, akiknek jelenléte a mezőgazdasági nagyüzemi termelés folyamatos és tervszerű ellátása miatt feltétlenül szükséges.

A külterületi településeket a termelésben betöltött szerepük, kiépítettségük alapján osztályozzák. Ennek megfelelően megkülönböztetnek 1. külterületi lakott helyeket, 2. üzemi célt szolgáló lakótelepeket, 3. üzemi célt szolgáló készenléti lakótelepeket (2. ábra).

A legjelentősebbek a továbbfejlesztésre alkalmas külterületi lakott helyek. Ilyenek a Baks-hoz tartozó Máriatelep, Derekegyház- Tompahát, Hódmezővásárhely- Batida-, Erzsébet-, Kút völgy és Szikáncs, Szentes- Kajánfalu—Lapító, valamint Nagylak- Kendergyár. A Makóhoz tartozó Igás, Rákos, a Szentes határában levő Tornyai-telep, a Királyhegyeshez kapcsolódó Csikópuszta, valamint Tápe területén fekvő Lebő, a fejlesztésre nem kerülő külterületi lakott helyek közé tartoznak.

Az üzemi célt szolgáló lakótelepek egy része régebbi keletű, nagyobbik fele

VÁROSOK, KÖZSÉGEK ÉS KÜLTERÜLETI LAKÓTELEPEK ELHELYEKEDÉSE CSONGRÁD MEGYÉBEN

Községek lélekszáma

● 10 - 15 000	⊕ 2000 - 3000	● Fejlesztendő külterületi lakott hely
⊕ 5 - 10 000	⊕ 1500 - 2000	○ Külterületi lakótelep
⊕ 5 - 5 000	⊕ 1000 - 1500	● Üzemi célt szolgáló lakótelep
⊕ 3 - 5 000	⊕ 500 - 1000	○ Üzemi célt szolgáló készenléti lakótelep

azonban a nagyüzemi gazdálkodás kialakulása folyamán keletkezett. Ilyenek az Ásotthalomhoz tartozó Gátsor-, Kissor, Mórahalom-, Széksóstó és Csipak, Öttömös-Petróczi iskola, Üllés-, Siposhalom, Balástya-Móra Tsz központ, Kistelek-Pántlika úti iskola, Pusztaszer- Munkástelep, Hódmezővásárhely-, Vajhát-, Kenyerepart, Székkutas- Új Élet Mg. Tsz. közp. Mindszent- Aranykalász Mg. Tsz. közp., Szegvár-Puskin Mg. Tsz. közp., Szentés- Berek, Derekegyház- Tompahát, Nagymágocs-Ótompahát,- Huguadi Mg. Tsz. közp.

Az üzemi célt szolgáló készenléti lakótelepek csoportjába tartozik Algyő-, Rákóczi telep, Cserebökény — Pankotai Ág. Vörös Csillag üe. — és a Szentesi Termál Mg. Tsz. üe., valamint Fábiánsebestyén- Pankotai Ág, Újvárosi üe.

A városok és egyéb regionális központok

A településhálózat szerkezetének alakulásában fontos koordináló szerepet töltenek be a városok. Központi szerepkörüknel fogva a megye lakosságának jelentős részére magasfokú ellátást biztosítanak, de mint nagy létszámú települések a munkakerő-, az élelmiszer- és nyersanyagellátás szempontjából a környékbeli községekre támaszkodnak. Ez a kölcsönös kapcsolatot a kedvezőbb fekvésű nagyobb községekben is érvényesül.

Szeged. Csongrád megyében, sőt a Dél-Alföldön is legnagyobb vonzáskörzete Szegednek van. Mint kiemelt felsőfokú központ jelentős ipari-, kulturális-, oktatási- és egészségügyi létesítményekkel rendelkezik. A nagy munkahely-vonzó hatása az egész megye területén érvényesül és ez is hozzájárul az egyéb települések lélekszám csökkenéséhez. Csak a peremközségek lakossága gyarapodik, mivel szegedi munkahelyekhez való közelségük következtében jó lakótelepekként szerepelhetnek. Tápé, Szőreg, Kiskundorozsma és Gyálarét községek már is Szeged szerves részéiként tekinthetők. Lakosságuk jelentős hányada rendszeresen szegedi munkahelyen dolgozik és a jól kiépített közlekedési hálózat is egységes rendszert alkot.

A peremközségek gyors lélekszáma emelkedése — Szeged közelsége ellenére — is maga után vonta ezen községek magas közintézmény hálózatának megvalósítását. Ugyanis Szőreg és Kiskundorozsma látja el a vonzáskörzetébe tartozó kisebb településeket középszintű intézményekkel.

Szeged jelentős idegenforgalmi szerepet is betölt. Az országon keresztülhaladó tranzitforgalom ugyanis a várost érintve éri el a határt, illetve érkezik az országba. A közvetlen körzetében fekvő Röske a legforgalmasabb határátkelőhely.

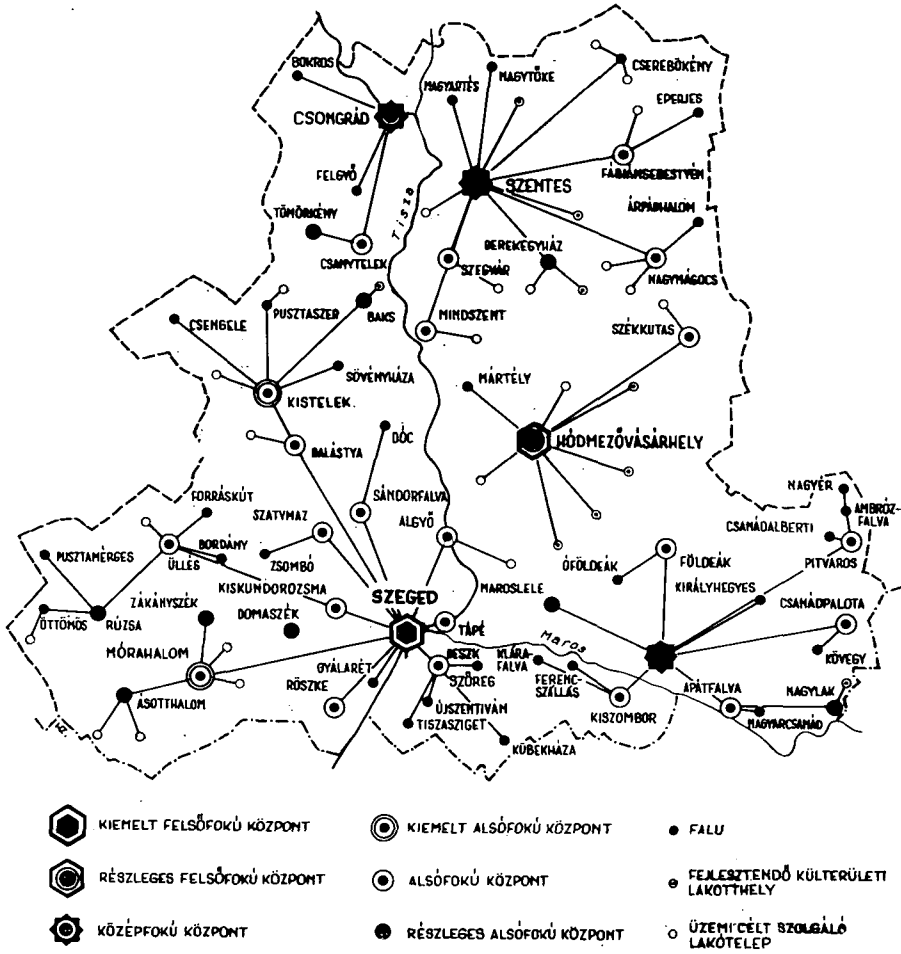
Hódmezővásárhely a megye legnagyobb határu és legönállóbb városa, de viszonylag kis vonzáskörzete van. Egyedüli város a megyében, melynek közelében nagyobb település nem alakult. Vonzáskörzetébe csak Mártély tartozik, mint a város tiszaparti üdülőtelepe. Nagykiterjedésű tanyavilága viszonylag ritkán és rendszertelenül települt. A várost azonban külterületi lakótelepek gyűrűje veszi körül, amely biztosítja a mezőgazdasághoz szükséges helybenmaradó munkaerőt. Ezáltal viszonylag zökkenőmentesen oldható meg a tanyai lakosság áttelepítése a városba, illetőleg a lakótelepekre. Centrális megyei helyzeténél fogva alkalmas arra, hogy mint részleges felsőfokú központ osztozzék a periférikusan fekvő Szegeddel, a megye keleti részének magasabb szintű el látásában. Fejlődésére jellemző, hogy az ipari, mezőgazdasági és egyéb kategóriákban dolgozók aránya közel azonos.

Makó. Középfokú központ, vonzásterülete nem tanyavilágot, hanem zártabb településeket foglal magába. Kiszombor, Apátfalva és Földeák tartozik hozzá. A három közel azonos népességszámú község határozottan fejlődőképes zárt egység.

CSONGRÁD MEGYEI TELEPÜLÉSEK REGIONÁLIS SZEREPKÖRE

(ATÁVLATI FEJLESZTÉS ELSŐ SZAKASZÁBAN)

A város és a Makói-járás tanyavilága gyér. Kicsiny, zárt településű falvak jellemzők. A településhálózati rendszer kialakulnak tekinthető, lélekszámuk nagyobb arányban nem fog változni.

A város lakosságának foglalkozási főcsoportok szerinti megoszlását tekintve a mezőgazdaságé a vezető szerep, viszont legkisebb az iparban foglalkoztatottak aránya. Ez a helyzet egyben meghatározza a város regionális szerepkörét is.

Szentes. A megye második legnagyobb vonzóhatást kifejítő központja Szentes. Vonzásköre az északon fekvő kis lélekszámú településeken kívül Szegvár, Derekegyháza, Fábiánsebestyén és Nagymágocs községekre is kiterjed. Erős iparfejlesztéséhez a helyi munkaerők mellett főleg Szegvár és Mindszent biztosít munkavállalókat. A várost nagykiterjedésű ritkán települt tanyavilág veszi körül. Ezen belül több

mezőgazdasági termelési központban üzemi célt szolgáló lakótelepek kialakulása jellemző.

A mintegy 16 km távolságban felvő Cserebökényben a vonzás már alig érvényesül. Az itt élők a várost csak ritkán, mint másodfokú közigazgatási, kereskedelmi és kulturális centrumot keresik fel, de munkahelyül nem választják.

Csongrád. Szegedhez hasonló vízparti fekvése következtében kedvező ipartelepítési adottságokkal rendelkezik, de a jelenlegi munkaerőbázis csekély. A távlatban azonban számolni kell a mezőgazdaságból a városba áramló nagyobb számú munkaerő elhelyezési problémáival. Legintenzívebb kapcsolata Szentessel van és a jelenlegi adottságok a két város párhuzamos fejlesztését indokolják. Nagykiterjedésű rendszertelen tanyavilága az utóbbi két évtizedben keveset változott. A nagyüzemi mezőgazdálkodást elősegítő üzemi célt szolgáló lakótelepek kialakítása azonban elengedhetetlenül szükséges.

A város viszonylag nagy területre gyakorol vonzó hatást, de ez nem elég hatékony. Délen Felgyő, Csanytelek és Tömörkény, nyugaton Bokros, míg északon Csépa, Szelevény és Tiszasas is vonzáskörzetébe tartoznak (3. ábra).

A közlekedésföldrajzi vonatkozásban nagyon kedvező fekvésű, Budapest—Szeged vasútvonal és az E5-ös fő forgalmi út mentén települt *Kistelek*, amely egy leendő város szerepét tölti be. Vonzáskörébe nagykiterjedésű tanyavilágot magukba foglaló községek tartoznak. Baks, Pusztaszer, Csengele, Sövényháza, Dóc és Balástya lakosságának közel 80%-a külterületen él. Nagyobb távlatban a tanyák fokozatos megszűnésével, a letelepítési és foglalkoztatási kérdések megoldásával jelentős lakosság emelkedésre lehet számítani. A kedvező fekvésű község a távlati fejlesztés első ütemében, mint kiemelt alsófokú központ, később pedig mint részleges középfokú központ hivatott arra, hogy a megye nyugati tanyás területén a szervező központ funkcióját betöltse.

A népmozgalom és foglalkoztatottsági viszonyok alakulása

A megye összlakossága Szegedet is beszámítva kismértékben növekszik. Ezzel szemben a megye városainak lélekszáma alig emelkedik a községek nagy részében erősen csökken. Lakosság növekedés csak Szegeden, és peremközségeiben van. A csökkenés arányos a közlekedésföldrajzi helyzettel és a mezőgazdasági termelés színvonalával. Nagyobb visszaesés a megye nyugati felére (Öttömös, Ásotthalom, Ruzsa), valamint a Szentesi járás községeire jellemző.

A megyei népesség számának váltakozása

(1000 fő)		
1949	1960	1970
429,0	434,0	441,7

A lakosság foglalkozási főcsoportonkénti megoszlása a települések funkcionális szerepét tükrözi. A mezőgazdaságban foglalkoztatottak aránya a kis népességű községben a legnagyobb, és a lélekszám növekedésével fordított arányban csökken. Ez alól csak Nagylak a kivétel, ahol a magas ipari munkahely adottság következtében feltűnően alacsony a mezőgazdaságban foglalkoztatottak száma. Jellemző sajátosság az is, hogy Szeged peremközségeiben az ipari dolgozók aránya magasabb, mint a megye városaiban. Az egyéb főcsoport magas százaléka általában a regio-

nális szerepkört jelzi. Ebben a vonatkozásban magasán kiemelkedik Szeged, de jelentős a városokban és néhány nagyobb községben is. Az egyéb főcsoportban dolgozók magas aránya azonban nem mindig azonos a regionális szerepkörrel, mert kisközségekben is lehet aránytalanul nagy, ha dolgozói ingázással magasabb központokba foglalkoztatottak (pl. Újszentiván).

A megye munkaképes korú népességének foglalkoztatottsági aránya kedvező (85%), négy százalékkal magasabb az országos átlagnál. A férfiak 96%-ban, a nők 72%-ban foglalkoztatottak. Ebből következik, hogy a megye férfi munkaerőforrása lényegében kimerült, viszont női munkaerőből nagy tartalék áll rendelkezésre. Különösen alacsony a megyei városok munkaképes korú női lakosainak foglalkoztatottsági aránya (Hódmezővásárhelyen 74%, Szentesen 71%, Csongrádon 64%, Makón 60% [1]).

A fentiekből következik, hogy Makón és Csongrádon olyan ipari üzemek létesítése indokolt, ahol nagyobb számú női munkaerőt foglalkoztathatnak.

A községek munkavállalóinak többsége a mezőgazdaságban tevékenykedik. A korösszetétel azonban főként a termelőszövetkezetekben kedvezőtlen, az átlagos életkor 56 év. Igen jelentős a városokba ingázók száma. Ennek következtében a férfi munkaerő kevés, viszont a női munkaerő-felesleg helyben való foglalkoztatottsága a legtöbb községben nincs biztosítva. A női munkaerők helyben való foglalkoztatottsága különösen indokolt Baks, Pusztaszer, Sövényháza, Földeák, Nagymágocs, Fábíánsebestyén, Szegvár, Székkutas községekben, ahol 30—40%-ot, míg Tömörkényen és Mindszenten 50%-ot ér el a munkaképes nem kereső nők aránya.

A településhálózat távlati fejlesztésének sajátosságai

A jelenlegi adottságokból kiindulva megállapítható, hogy Szeged, mint kiemelt felsőfokú központ mellett, a középfokú központhálózat a járási jogú városokkal és Kisteleknek részleges középfokú központtá való fejlesztésével megoldható. Nagyobb települések létrehozása nem indokolt.

Mivel a településhálózat fejlesztésénél a foglalkozási struktúra átalakulásának van számottevő hatása, a nem mezőgazdasági jellegű foglalkoztatottság növelése, központokba koncentrációja, a kiemelt regionális szerepkörű települések hálózatának fejlődését segíti elő.

A városok népességszámának emelkedését az általános urbanizációs folyamat mellett az ipari vonzás segíti elő. A termeléshez kapcsolódó munkaerő a belső vándorlást településhálózati szempontból helyes irányba a regionális központok felé irányítja. Mivel a mezőgazdaságból felszabaduló munkaerő az ipari centrumok felé irányul, természetes következményeként a regionális szerepkör nélküli települések népességszáma csökken.

A belső vándorlás és más megyékből Szegedre irányuló költözés eredményeként a városi lakosság aránya az 1970. évi 57,5%-ról 1985-re legalább további 10%-ot emelkedik.

Mivel a távlati fejlődés során Szeged kiemelkedően növekszik, a megye más regionális központjainál csak mérsékelt emelkedés következhet be. A népességcsökkenés viszont elsősorban a tanyás településeken és általában a háromezernél kevesebb lakosság létszámú községekben várható.

A regionális szerepkörű települések várható népességszám alakulását az alábbi táblázat fejezi ki:

Település	Regionális szerepkör	Népességszám ezer főben	
		1970-ben	1985-ben
Szeged	Kiemelt felsőfokú	118,5	160,0
Hódmezővásárhely	Részleges felsőfokú	52,8	56,0
Csongrád	Középfokú	20,3	23,0
Makó	Középfokú	30,1	32,0
Szentes	Középfokú	32,5	38,0
Kistelek	Részleges középfokú	8,6	10,5
Mórahalom	Kiemelt alsófokú	5,9	6,5

A tervezett településhálózat-fejlődés számos tényező egymásra hatásától függ. A legnagyobb hatást a népesség, a termelés és az ellátottság alakulása gyakorolja. A termelés vonatkozásában az urbanizációs folyamatot legjobban az ipari fejlődés segíti elő.

Az ipar hatása a településhálózat fejlődésére

A településhálózat fejlesztés és az iparfejlesztés szoros összefüggését, nemzetgazdasági jelentőségét, szemléltetően mutatja az országos viszonylatban egyre jobban érvényesülő egyenletes területi eloszlást biztosító ipartelepítési politika. Ennek során az új ipari munkahelyek egész sorát kapta az Alföld, és következményeként Budapest ipari túlsúlya megszűnt.

Településhálózat-fejlesztés és iparosítás egymással párhuzamos kiemelt fontosságú gazdasági feladatok. Csongrád megyében ez elsősorban a városok fejlődésére van hatással, mert egy-két kivételtől eltekintve az ipar a regionális centrumokba összpontosul. Ezzel kapcsolatban viszont megemlíthető, hogy a *mezőgazdasághoz kapcsolódó segédüzemek, a fejlődés jelenlegi állapotában a településhálózat formálására alig vannak hatással.*

A megye ipari fejlődése a II. és III. ötéves terv időszakában főként az ipari foglalkoztatottak számának növelésével emelkedett. Az extenzív fejlesztés azonban a jövőben már kevésbé valószínűsíthető meg. Távlatban a mezőgazdaságból már mind kevesebb munkaerő szabadul fel, és nemzetközi vonatkozásban is a termelékenység fokozása a legfontosabb, ezért az ipar intenzív fejlesztése kerül előtérbe. Az alábbi táblázat az ország legjobban iparosodott megyéjét hasonlítja össze a Dél-Alfölddel [1].

Foglalkoztatottsági viszonyok a Dél-alföldön és Komárom megyében (1968-ban)

Megye	Ezerl a- kosra jutó fog- lalkozta- tott	A foglalkoztatottak megoszlása népgazdasági áganként %-ban					
		ipar	építő ipar	mező- gazd.	közleke- dés	kereske- delem	nem ter- melő ágak
Bács-Kiskun	561	20	4	57	3	6	10
Békés	462	25	4	47	4	7	13
Csongrád	525	31	5	38	5	7	14
Komárom	518	49	7	20	4	7	13

A IV. ötéves terv időszakában és azt követően az ipar szerkezetében is jelentős változás következik be. Az eddigi abszolút túlsúlyban levő könnyűipar mellett

nagyobb szerephez jutnak a nehézipari ágak, ami az ipari foglalkoztatottak számának változásához is vezet. E szerkezeti módosulást fejezi ki az alábbi táblázat:

Iparág	A foglalkoztatottak száma 1000 fő		
	1968 %	1969 %	1985 %
<i>Szocialista ipar</i>	65,6	68,1	97,0
Könnyűipar	37,6	37,7	45,0
Nehézipar	19,6	21,5	40,0
Élelmiszer	8,4	8,9	12,0
<i>Magánkisipar</i>	3,3	3,4	4,0
<i>Ipar összesen</i>	68,9	71,5	101,0

Az iparfejlesztés eredményeként az iparági összetétel arányosabbá válik és a nehéziparban foglalkoztatottak száma megközelíti a könnyűiparét, míg az élelmiszeripar régi jelentőségét továbbra is megtartja.

Mivel a munkaerőbázis korlátozott, az iparfejlesztés feltétlenül szükségessé teszi az üzemek műszaki színvonalának, állóeszköz állományának növelését. A technológia korszerűsítésével ugyanis csökkenteni lehet az egyes ipari üzemek munkaerő-szükségletét és a felszabaduló munkaerők a dinamikus fejlődő iparágakba átírányíthatók.

Szeged nagyvárosi vonzása olyan erős, hogy itt jelentős munkaerőlétszám növekedéssel is lehet számolni, szemben az egyéb megyei városokkal, ahol a mezőgazdaságból felszabaduló kis létszámú munkaerő korlátozó tényezőként hat.

Az ipari centrumok munkaerőellátásánál a helybeli lakosság mellett a vonzáskörzetükből származó ingázókkal is lehet számolni, A nagyobb arányú ingázást azonban korlátozza az a tény, hogy a megyei lakosság 28%-a külterületen, és ebből közel 90 ezer fő tanyán él.

A megye ipari fejlődése a második ötéves terv kezdetével vett nagyobb lendületet. Jelentősebb változások elsősorban az utóbbi években kibontakozó iparágakban várhatók.

A kőolaj és földgáz kitermelése közvetlen és közvetett megyei eredményekhez vezet. Kiemelkedő szerephez jut a földgáz helyi felhasználása az energiaellátásban, a háztartásokban és a mezőgazdaságban egyaránt.

A vas- és fémipari ágakban elsősorban a meglévő üzemek korszerűsítésével és némi bővítésével lehet számolni. A szakmunkás bázis és a megfelelő utánpótlás nagyarányú fejlődést biztosít. Különösen fontos szerepet tölt be a jövőben is a szerszámgépgyártás, az általános gép-, és kábelgyártás, a finommechanika, a villamosipari alkatrész készítés [3].

Az építőanyagiparban jelentős szerephez jut a szegedi házgár, a hódmezővásárhelyi porcelángár továbbfejlesztésével pedig emelhető az exportkapacitás. A téglagyárak modernizálása, a földgázfűtés a termelés nagyarányú növeléséhez vezet.

A vegyipari továbbfejlődést elsősorban a szegedi gumigyár képviseli. Nagyobb vegyipari bázis kiépítése az ipari vízellátás problémájának megoldásával kerülhet szóba elsősorban Csongrád térségében. A szélesebb körű öntözési program megvalósítása és a nagy vízigényű vegyipari bázis létesítése, azonban még a vízlépcső megépítése után is ellentmondó. Ebben a vonatkozásban Baja térségében kedvezőbb feltételek vannak.

A nagy múltra tekintő könnyűipar fontos szerepét a jövőben is megtartja, és

az üzemek bővítésével, korszerűsítésével, a női munkaerők kiterjedtebb foglalkoztatásával érhet el fejlődést.

Az élelmiszeripar sokoldalú fejlődés előtt áll. Távolatban egyrészt a már meglévő nagyüzemek továbbfejlesztésével, másrészt a mezőgazdasági üzemekben létesítendő feldolgozó telepek kiépítésével lehet számolni.

A IV. ötéves terv időszakában az építőipari munkáslétszám nagyobb arányú emelkedése szükségszerűvé válik. Távolatban azonban a fejlettebb építéstechnológia, a háztartási termékek fokozottabb elterjedése és a gépi munka nagyobb felhasználása következtében létszámnövekedéssel nem kell számolni.

Az előirányzott iparfejlesztés megvalósítása számos tényező függvénye. Egyik legfontosabb feltétele a mezőgazdaság technikai színvonalának emelésével szabaddá váló munkaerők ipari termelésbe állítása. Az energiaellátást, az ipartelepítéssel összehangolt gáz és villamosvezetékek kiépítése teszi lehetővé. Az új ipari létesítmények megépítéséhez pedig alapvetően szükséges az építőanyag-ipar, valamint az építőipar arányos fejlesztése.

A helyes arányú iparfejlesztés nagymértékben hozzájárul az ipari centrumok kifejlődéséhez. Társadalmi-gazdasági hatékonyságával elősegíti a nemzeti jövedelem növekedését és az életszínvonal emelkedését.

A mezőgazdasági termelés fejlesztése és a településhálózat területszerű alakítása

A településhálózat fejlesztésére nagy hatást jelent a mezőgazdasági termelési szerkezet változása. Ebben főtenezőként hat az elaprózott termelési egységek fokozatos felszámolása, a tanyástelepülések csökkentése, továbbá az üzemi célt szolgáló külterületi lakott helyek kiépítése, valamint a mezőgazdasági jellegű községek továbbfejlesztése.

A termelés szerkezetében, színvonalában meglévő különbségek a településviszonyokban is tükröződnek. Tiszántúli a sokoldalú szántóföldi termelés színhelye. Vetésszerkezetében a gabonafélék túlsúlya mellett fontos szerepet töltenek be a takarmányfélék, a jellegzetes ipari növények és a zöldségfélék. A takarmánytermesztés jellegének megfelelően jelentős a sertésenyésztés, a nagyelterjedésű szikes legelőkön a juhtenyésztés, de általánosan elterjedt a viszonylag kedvező színvonalú szarvasmarhatenyésztés is. A gyepterületek hozamának emelésével főként az utóbbi ágak nagyobb arányú fejlődése várható. Ezzel szemben a megye nyugati felében levő homokterületeken, ahol a szántóföldi termelés aránya ugyancsak jelentős, jellegét a szőlő- és gyümölcsstermesztés, valamint a zöldségkertészet határozza meg. Megjegyzendő, hogy a nagyobb egységen belül fekvő mikrokozmoszok meggyeszte megtartandók, sőt fejlesztendők. (A Szegedi-járás vagy Csongrád jellegzetes szőlő- és gyümölcsstermesztő körzetei, a hagyma, paprika és egyéb zöldségfélék termőtájai.)

A településhálózat munkaerőviszonyainak alakulásában a mezőgazdasági termelés helyett célszerű a jövőben az *élelmiszergazdálkodás* fogalomkörében gondolkodni és ennek megfelelően tervezni. Mivel az élelmiszergazdálkodás termékeivel szemben egyre nagyobbak a követelmények, a fejlődésnek arra kell irányulnia, hogy minél több, minőségileg kifogástalan; megfelelően előkészített, közvetlen fogyasztásra alkalmas terméket juttasson a piacra. A fenti szempontok figyelembevételével az élelmiszergazdálkodás köre nagymértékben kibővül.

A mezőgazdasági termékek előfeldolgozása, a különféle szárított áruk (zöldség, gyümölcs aszalás, porítás) a hús és tejtermékek feldolgozási feltételei széles

területen adottak, és távlatban nagyobb mértékben fejlődhetnek. Ezek figyelembevételével az egységes élelmiszergazdálkodásból jóval kevesebb munkaerő felszabadulásával lehet számítani, mint a korábbi általános megállapítások ezt tették. A gépesítéssel, a fejlettebb technológia alkalmazásával a szorosan vett mezőgazdasági termelésből felszabaduló munkaerők jelentős része az említett területen helyezkedhet el. Ez a jelenség pedig erősen befolyásolja a községi települések fejlődését.

A távlati fejlesztés célkitűzéseihez ismerni kell a termelés színvonalát járási, városi szinten. Ebben a vonatkozásban a következő kategóriák állapíthatók meg: Szentes város határában a termelés színvonala kiemelkedő, Makón, a Szentesi járásban és a Szegedi járás feketeföldi körzetében magas, a Makói járásban és Hódmezővásárhely határában közepes, Csongrádon és a Szegedi-járási homoki körzetében alacsony.

A jövőben elsősorban az élelmiszergazdaság technikai felszereltségének emelésére kell törekedni, ami magával vonja a beruházások szükségességét mindazon területeken ahol hatékonysága kellőképpen érvényesülhet. A műveléságak nagyobbarányú változtatása azonban nem indokolt. A távlati fejlesztés folyamán néhány százalékban csökkenni fog a szántók és legelők területe, míg ugyanakkor emelkedik a rétek kiterjedése. A szőlő- és gyümölcsstermelő területek további növelése nem szükséges, sőt átmeneti csökkenéssel lehet számolni. Itt a legfontosabb feladat az átlaghozamok növelése, a gazdaságosság, és a nemzetközi szinten való versenyképesség elérése. A művelési ágak évtizedes távlatban való változtatásának programja reális alapok nélküli, mert az egész mezőgazdasági termelés nagymértékben függ az országos és főként a nemzetközi kereslet igényétől.

A művelési ágak csekély módosítása mellett azonban a vetésszerkezet nagyobb arányú változtatásának végrehajtása szükséges. Az intenzív kenyérgabona-fajták fokozottabb térhódítása lehetővé teszi a takarmánygabonák és szalastakarmányok vetésterületi növelését. Az ipari növények 3—3,5%-os aránya továbbra is megmaradhat, míg a zöldségfélék vetésterületi növelése a jelenlegi 8%-ról 9—10%-ra emelhető.

A mezőgazdaság fejlesztése a szántóföldi növénytermesztés, rét-, legelőművelés terén elsősorban a gépesítési szint emelését, a műtrágyák fokozottabb használatát és általában szélesebb körű kemizálást jelentik, ami kétségtelenül a kézi munkaerő felszabadulást eredményezi.

A szőlő- és gyümölcsstermesztés nagyüzemi szintre való átalakítása hosszabb időt vesz igénybe. A kisüzemi parcellák megszüntetése, folyamatos telepítések azonban jelentős munkaerőt vesznek igénybe és éppen ezért számottevő munkaerő felszabadulásról csak a teljes rekonstrukció befejezése után lehet számolni. Az élelmiszergazdálkodás ágainak fokozottabb érvényrejuttatásával azonban a helyben való lekötés is biztosítottnak látszik. A távlati fejlesztésben a csemegezőlők kedvezőbb arányára kell törekedni. A gyümölcsfaállomány összetételének megváltoztatása is indokolt. A nyári almafélék helyett, téli fajták termesztése és az őszibarackkal együtt az arányok csökkentése, viszont a kajsi, cseresznye, meggy és bogyós gyümölcsök számának növelése válik szükségessé.

A fejlesztési program megvalósítása folyamán célszerűnek tartható a meglévő területi specializáció tovább fejlesztése a jellegzetes gyümölcsstermesztő községekben, mint Szatymaz, Zombó, Mórahalom, Ruzsa, Kistelek, Szentes. Ugyanitt szükségessé válik az általános járulékos beruházások mellett, a tartós tárolási feltelemek biztosítása is.

Az élelmiszer-gazdálkodás fokozottabb igényt támaszt a nagyüzemi zöldség-

termesztés, továbbá a hajtatasos módszerek növelésére. A makói körzet hagymatermesztésének megszilárdítása, némi területi növelése a komplex gépesítés elterjesztésével megoldható. Az öntözéses zöldségtermesztés fokozottabb megvalósítása mindenképpen indokolt. A Szegedi járás fűszerpaprika termesztésének a barna homoktalajokon való elterjesztése a homok intenzívebb igénybevételét biztosítja.

A zöldségtermesztés területi növelése, termelési színvonalának emelése jelentős munkaerőt köt le, de egyben a mezőgazdasági termelés idényszerűségét növeli. Éppen ezért ebben a vonatkozásban fokozottan szükségessé válik az egységes élelmiszer-gazdálkodás megvalósítása, ami a termékek részleges feldolgozását jelenti és a foglalkoztatást kiegyenlítettebbé teszi. A jelenlegi mintegy 60 ezer m² hajtatóházi üvegfelület 2—300 ezer m²-re való növelése főként a Tisza völgyében Hódmezővásárhely—Mindszent—Szentés körzetében valósítható meg. A termálkutak fokozott igénybevételével, már a IV. ötéves terv folyamán el kell érni, hogy a teljes palántaszükségletet termálfűtéssel állítsák elő.

Az állatállomány létszámának mérsékelt emelése is jelentős telepítési, illetőleg települési problémákat vet fel. A nagyüzemi istállók kiépítése és az állatgondozók helyben való tartása általában az üzemi célt szolgáló lakótelepek további megerősödését vonja maga után. Az utóbbi 10 év fejlődését vizsgálva megállapítható, hogy főként a juh és szarvasmarha férőhelyek számát kell növelni, és az ehhez kapcsolódó járulékos beruházások jelentik a telepítési problémákat.

Az állatállomány fejlődése

Megnevezés	1960	1970	1985
	e z e r d b		
Szarvasmarha	79,9	91,3	102,0
Sertés	343,7	395,1	500,0
Juh	120,1	187,4	250,0
Ló	43,2	17,6	12,0
Baromfi	1422,0	2825,0	3500,0

A tervezett növekedés elérésére reális alapot jelent a szemes és szálas takarmány termőterületek bővítése, a rét és legelőgazdálkodás színvonalának emelése, valamint a nagyüzemi baromfi tenyésztés rohamos elterjedése.

A mezőgazdasági nagyüzemek ipari jellegű tevékenységének hatása a településhálózatra

Az egységes élelmiszer-gazdálkodás kialakítása, a mezőgazdasági üzemek termelési profiljának kiszélesítése nagyarányú alapanyag-feldolgozást, széleskörű ipari tevékenységet tesz lehetővé. Ezen ágazatok kifejlesztése, illetőleg a már meglévők továbbfejlesztése kiszélesíti a mezőgazdasági jellegű területek munkaerőlelkötését, csökkenti az elvándorlást, hatást gyakorol a településszerkezet alakulására.

A kooperációs melléküzemi ágakat, a már kialakult helyi tevékenység, és az egyre növekvő igény, területenként, differenciáltan határozza meg. Legjellemzőbb bázisai a következők lehetnek:

1. A hagyományos gyümölcsstermesztés indokoltá teszi Szatymazon, Balástyán, Kisteleken és Csongrádon gyümölcsfeldolgozó, konzervelőkészítő üzemek létesítését.

2. A szőlőfeldolgozásra Pusztamérges, Kistelek, Bokros jöhetnek számításba.
3. A hagyma és zöldségszárítás Makón már nagy múltra tekint vissza. Zöldség-előkészítés és feldolgozás szükségessége az alábbi helyeken jelentkezik: Szentés, Csongrád, Szegvár, Mindszent, Üllés, Forráskút.
4. A tej és tejtermékek feldolgozásának — a szarvasmarha és juhtenyésztés vonatkozásában egyaránt — Szentés felelne meg a legjobban.
5. Mezőgazdasági termelőszövetkezetek kezelésében működő téglagyár működik Tápén, Szőregen, Újszentivánon és Mindszenten.
6. A ffeldolgozás helyi feltételei legjobban Ásotthalmon, Ruzsán, és Csongrádon vannak meg.

A településhálózat és a közlekedés kapcsolata

A településhálózat fejlesztése és a közlekedés-hálózat kiépítése szoros kapcsolatban állnak. Alapvető feladat annak megállapítása, hogy a jelenlegi közlekedési hálózat kielégíti-e azokat az igényeket, melyek a településhálózat fejlesztése során jelentkeznek.

A közlekedési hálózatot a vasút és közút vonatkozásában vizsgáljuk. A megye területén levő 331 km normál nyomtávú vasútvonalból 152 km-en fővonal, 170 km-en mellékvonalis és 9 km-en egészen kis forgalom bonyolódik le. A kiemelt felsőfokú központ szerepét betöltő Szegednek jó kapcsolata van a szomszédos megyék székhelyeivel, és a fővárossal. Péccsel való összeköttetése azonban csak kerülő úton bonyolódik le. Éppen ezért indokolt lenne a Szeged—Kelebia—Bácsalmás összekötő vonal kiépítése, mely 80 km-rel rövidítené meg a jelenlegi Szeged—pécsi útvonalat.

A IV. ötéves terv folyamán korszerűsítik a Szeged—békéscsabai vasútvonalat, majd sorra kerül a Hódmezővásárhely—Tiszatenyő—szajoli vonal átépítése is. Az Orosháza — Szentés — Kiskunfélegyháza vonal a távlati településfejlesztés során sem kap új feladatot, így mellékvonal jellege megmarad. Viszont a Szeged—Makó közti forgalom nagyobb arányú emelkedésére lehet számítani.

A KPM új közlekedéspolitikai elveinek megvalósításával új körzeti teherpályaudvar épül Szeged, Szeged-Rókus, Hódmezővásárhely, Makó és Kistelek állomásokon. Szőregen, Kiszomboron, Apátfalván, Földeákon és Székkutason forgalomfelvevőhely létesül.

A megye közötti kiépítettsége a jelenlegi igényeknek megfelel. A nemzetközi átmenőforgalom és a Budapesttel való kapcsolat az E5 sz. főútvonalon bonyolódik le. Ez a várható forgalom-fejlődés mellett Budapest—Kecskemét között 7—8 év múlva, míg Kecskemét—Szeged között 10 éven belül telítődik. Éppen ezért feltétlenül szükségessé válik a jelenlegi főútvonaltól nyugatra az M5 jelű autópályát kiépítése.

A Szeged—Békéscsaba—Debrecen közötti kapcsolatot a 47. számú út biztosítja. Forgalmát nagymértékben akadályozza az önálló tiszai közötti híd hiánya. A IV. ötéves terv folyamán az elkészülő Tisza-híd megépítésével egyidőben az egész útvonal elsőrendű főútvonallá való korszerűsítése szükséges. Hasonló igények merülnek fel a Hódmezővásárhely—Szentés—szolnoki úttal kapcsolatban is. Átépítést igényel az 55. számú Szeged—pécsi, valamint a 43. számú Szeged—Makó—Nagylak—országhatár útvonal.

Szeged távlati fejlesztésével kapcsolatban szükségessé válik egy olyan útvonal megépítése, mely a tranzitforgalmat a város központjából eltereli. Ehhez a Szegedet északról megkerülő úthoz kapcsolódhatnak az előbb említett útvonalak is.

A Tisza völgye nyugati felének fejlődése indokolja a Szegedről Csanyteleken át Csongrádra vezető közút elsőrendű útvonallá váló átépítését. A fentiekén kívül a jobb kapcsolatok kialakításához az alábbi transversális útvonalak fejlesztése szükséges: Orosháza—Szentés—Csongrád—Kiskunfélegyháza, Szeged—Kiskunhalas, Kistelek—Kiskunmajsa—Kiskunhalas.

A településhálózat és a közintézmények

A regionális szerepkört betöltő településeknek olyan közintézményekkel kell rendelkezniök, melyekre a lakosság igényt tart. Ezek főként a művelődésügy, egészségügy és kereskedelem vonatkozásban hatnak.

A regionális központokban, a szerepkörök betöltéséhez szükséges művelődésügyi intézmények általában megvannak. A megyeközpont, Szeged, pedig a felsőoktatás vonatkozásában országos feladatkört is ellát. Nincs azonban megoldva a még nagyszámú tanyai lakosság gyermekének megfelelő színvonalú általános iskolai oktatása. A nehezen megközelíthető, gyengén felszerelt iskolák nem segítik elő az egységes általános iskolai tanulmányi színvonal elérését. A mind gyakrabban felmerülő pedagógus hiány is égetően szükségessé teszi a tanyai lakosság gyermekeinek kultúrált körülmények közötti tanulásának biztosítását. Ennek érdekében Mórahalmon, Balástyán, Kisteleken épültek ugyan diákotthonok, de ezek e fontos feladatnak csak töredékét oldották meg. A felsőtagozatú tanulók kollégiumi elhelyezése igen fontos településfejlesztési tényező, megoldása nagyobb távlatban nem halasztható.

Az egészségügyi létesítmények közül a körzeti orvosi rendelő és a gyógyszertár, valamint a bölcsőde, a lakosságot elsősorban érintő közintézmények. Míg a körzeti orvosi rendelő és gyógyszertár néhány egész kis népességszámú község kivételével biztosított, addig a bölcsődei ellátás nagyon hiányos. Létesítésük főként ott indokolt, ahol az erősebb ipari fejlődéssel a szülők teljes elfoglaltsága biztosított (pl. Algyő, Tápé).

A kereskedelem a legrugalmasabb közintézmény, mely viszonylag a legkönnyebben alkalmazkodik a lakosság igényéhez. A napi szükségletet kielégítő vegyesbolt, vagy élelmiszer üzlet minden településben van, de étterem, cukrászda, kultúráltabb vendéglátóipari létesítmény 17 településből hiányzik.

A kereskedelem szakosított üzeleteken keresztül már alapfokon igyekszik a lakosság igényeit kielégíteni. A kereskedelmi alközpontok a középfokú igényeket szolgálják, míg a kereskedelmi központok nagyobb vonzásterülettel rendelkező településekben vannak és széles körben hatnak. A kereskedelmi ellátás körzethatárai kevés kivételtől eltekintve (pl. Csanádpalota 7 községre gyakorol vonzást), azonosak az általános funkcionális hatókörzetekkel.

Összefoglalás

A településhálózat fejlesztése szoros kapcsolatban van a népgazdaság legfontosabb ágaival. A hálózat fejlesztésénél erős bizonytalansági tényező a mezőgazdaság még ma is mozgásban levő helyzete. Mivel a megye lakosságának 32%-a külterületen és ennek 86%-a tanyán él a zárt települések kialakítását tervszerűen kell előkészíteni. Úgy kell irányítani, hogy egyrészt biztosítva legyen a mezőgazdasági munkaerő szükséglet, másrészt a tanyai lakosság olyan településekbe költözzön, ahol további foglalkoztatottsága is megoldható és a megfelelő átmenet feltételei is adottak.

A mezőgazdasági termelési technológia korszerűsítése még kevésbé érezteti hatását és ennek megfelelően kevés a felszabaduló munkaerő. Távolabban azonban mégis számolni kell azzal, hogy a nagyüzemi mezőgazdasági termelésben foglalkoztatottak száma csökkeni fog (1970-ben 37%, 1985-ben kb. 20%). A felszabaduló munkaerő jelentős része azonban nem az iparban, hanem az „egyéb” foglalkozási kategóriákba helyezkedik el. Így a városokban, nagyobb községekben feltétlenül számolni kell a lakosság szerkezeti változásával. A termelők mellett jelentősen fog emelkedni a szolgáltatók és eltartottak száma. A helyes arányok kiépítése érdekében tervszerűen kell gondoskodni arról, hogy a mezőgazdaságból felszabadult munkaerők területileg megfelelő helyre kerüljenek. Az élelmiszergazdálkodás kibővítése, a melléküzemágak, nagymértékben hozzájárulnak a helyi munkaalkalmak kialakításához.

A lakosság átlag életkorának emelkedésével nő az eltartottak aránya és ez egyes közintézmények növelését (öregék háza), míg mások mérsékelt fejlesztését (bölcsődék) teszik szükségessé.

Tervszerűen kell gondoskodni a racionálisan üzemeltethető településnagyságok kialakításáról, valamint a települések funkcionális szerepkörének megfelelő közintézményekről. A megfelelő településnagyság eléréséhez az ipari és élelmiszergazdálkodási munkahelyek létesítése nyújt legtöbb alapot.

A községek fejlődése szoros kapcsolatban van a mezőgazdasági termeléssel. A mezőgazdasági jellegű átszervezések főként a kisebb lélekszámú községekre hatnak. A távlati tervezésben a termelő üzemek területi határát koordinálni kellene a közgazdasági határokkal, illetőleg figyelembe kellene venni az olyan elválasztó tényezőket, mint a Tisza vonala (Mindszent, Algyő, Tápé esetében).

A lakosság alapfokú oktatási igényének magasabb szinten történő biztosítása érdekében szükséges az általános iskolai ellátás felülvizsgálata, különös tekintettel a tanyai iskolákra. Figyelembe veendő a külterületi iskolák állaga, megközelíthetősége, és ennek megfelelő arányokban kell biztosítani a kollégiumokhoz kapcsolódó oktatást.

IRODALOM

- [1] KSH Csongrád megye statisztikai évkönyvei (1959—1969) Szeged.
- [2] KSH 1970. évi népszámlálás 1. előzetes adatok Bp. 1970. előz. népszáml.
- [3] Моноли К.: А Дёл-Алфёлд gazdasági fejlődésének sajátosságai napjainkban. Szegedi Tanárképző Főiskola Tud. Közl. 1970.
- [4] THURÁNSZKY A.: Csongrád megye településhálózati koncepciója. VÁTI. Budapest, 1970. kézirat.

ОСОБЕННОСТИ ЭКОНОМИЧЕСКОЙ ГЕОГРАФИИ В РАЗВИТИИ В СЕТИ НАСЕЛЕНИЯ ЧОНГРАДСКОЙ ОБЛАСТИ

К. Мохолу

Развитие сети населения тесно связано с важнейшими областями народного хозяйства. При развитии сильным фактором неуверенности является и сегодня изменчивое положение сельского хозяйства. Так как 36% населения области живёт на вне населённых пунктов и из этого 86% на хуторах, образование закрытых поселений нужно подготовить планомерно. Надо так управлять этим, чтобы отчасти была обеспечена потребность в сельскохозяйственных рабочих, с другой стороны чтобы хуторское население переселилось в такие поселения, где их работа и в дальнейшем обеспечивается и даны и условия подходящего перехода.

Совершенство сельскохозяйственной производственной технологии ещё не чувствуется и в соответствии с этим мало ещё освобождающейся рабочей силы. Однако в перс-

пективе нужно считаться с тем, что численность занятых в крупно-сельскохозяйственном производстве будет уменьшаться (в 1970 г. 37%, в 1985 г. прикл. 20%). Однако, значительная часть освобождающейся рабочей силы найдёт работу не в промышленности, а в „прочие“ профессиональные категории. Так в городах, в больших селах безусловно нужно принимать во внимание структурное изменение населения. Помня производителей значительно повышается количество обслуживающих и иждивенцев. В интересах образования правильных пропорций нужно планомерно заботиться о том, чтобы освобождающаяся рабочая сила из сельского хозяйства попадала на подходящую территорию. Расширение пищевого хозяйства, подсобные виды производства в большой мере способствуют образованию местных возможностей работы.

С повышением средней продолжительности жизни населения повышается и количество иждивенцев и это влечёт за собой повышение числа отдельных государственных учреждений (дома престарелых), и умеренное развитие других (ясли).

Планомерно нужно заботиться об образовании рационально работающих величин поселений, и об общественных учреждениях, соответствующих функциональной роли поселения. К образованию соответствующей площади поселения способствует больше всего создание рабочих мест в промышленности и пищевом хозяйстве.

Развитие сёл тесно связано с сельскохозяйственным производством. Преобразования сельскохозяйственного характера влияют главным образом на деревни с маленьким числом душ. В перспективном планировании нужно было бы координировать территориальные границы производительных предприятий с административными границами, т. е. нужно было бы принимать во внимание такие разделяющие факторы, как линия реки Тиссы (в случае сёл Миндсент, Альдье, Тате).

Для обеспечения на более высоком уровне основных образовательных потребностей населения необходим пересмотр оснащённости сетью восьмилеток, с особым вниманием на хуторские школы. Нужно принимать во внимание состояние и доступность школ вне города и в соответствии с этим нужно обеспечить обучение, связанное с интернатами.

DIE WIRTSCHAFTS-GEOGRAPHISCHEN BESONDERHEITEN IM AUSBAU DES SIEDLUNGSNETZES IM KOMITATE CSONGRÁD

K. Moholi

Der Ausbau des Siedlungsnetzes steht in enger Beziehung zu den wichtigsten Zweigen der Volkswirtschaft. Ein starker Unsicherheitsfaktor bei der Entwicklung des Netzes ist die auch heute noch in Bewegung befindliche Situation der Landwirtschaft. Da 32% der Bewohner des Komitats in Vororten und 86% davon auf Gehöften leben, muss die Gestaltung der geschlossenen Siedlungen planmässig vorbereitet und so gesteuert werden, dass einerseits der Bedarf an Arbeitskräften für die Landwirtschaft gesichert sei und andererseits die Gehöftsbewohner in Siedlungen ziehen, in denen ihre weitere Beschäftigung lösbar ist und auch die entsprechenden Übergangsbedingungen gegeben sind.

Die Wirkung der Modernisierung der landwirtschaftlichen Produktionstechnologie macht sich noch wenig spürbar und dementsprechend ist die Zahl der freiwerdenden Arbeitskräfte noch gering. Perspektivisch muss aber damit gerechnet werden, dass die Zahl der in der grossbetrieblichen landwirtschaftlichen Produktion Beschäftigten sinken wird (1970 = 37%, 1958 ca. 20%). Ein beträchtlicher Teil der freigewordenen Arbeitskräfte, lässt sich aber nicht in der Industrie, sondern in den „anderweitigen“ Beschäftigungskategorien nieder, so dass unbedingt mit einem strukturellen Wandel der Einwohner in den Städten und grösseren Dörfern gerechnet werden muss. Neben den Produzenten wird die Zahl der Beliefernden und der Erhaltenen wesentlich steigen. Im Interesse eines gut proportionierten Ausbaues muss planmässig dafür gesorgt werden, dass die aus der Landwirtschaft freigewordenen Arbeitskräfte territorial entsprechenden Gebieten eingegliedert werden. Die Ausweitung der Lebensmittelwirtschaft und die Nebenbetriebszweige tragen weitgehend zur Ausgestaltung lokaler Erwerbsmöglichkeiten bei.

Mit dem Anstieg des durchschnittlichen Lebensalters der Einwohnerschaft steigt das Verhältnis der Erhaltenen und macht die Errichtung gewisser sozialer Bauten (Altersheime), in gesteigertem Masse und eine gemässigtere Entwicklung anderer (Kinderkrippen) nötig.

Planmässig muss die Ausgestaltung rationell-betrieblicher Siedlungsgrössen ins Auge gefasst und für-dem funktionellen Wirkungskreis der Siedlungen entsprechende-Kommunalinstitutionen gesorgt werden. Die grösste Basis zur Erreichung einer entsprechenden Siedlungsgrösse bietet die Schaffung der Industrie- und Lebensmittelwirtschaftlichen Arbeitsplätze.

Die Entwicklung der Gemeinden hängt auf das engste mit der landwirtschaftlichen Produktion

zusammen. Die landwirtschaftlichen Umorganisationen wirken sich vornehmlich auf Gemeinden mit kleinerer Einwohnerzahl aus. In der perspektivistischen Planung wäre eine Koordinierung der Gebietsgrenzen der Produktionsbetriebe mit den Verwaltungsgrenzen erwünscht, bzw. es müssten trennende Faktoren, wie z. B. die Flusslinie der Tisza (im Falle von Mindszent, Algyó und Tápé), berücksichtigt werden.

Um den Anspruch der Bewohner auf eine Grundbildung auf höherer Ebene sichern zu können, ist eine Überprüfung der Versorgung mit Grundschulen — mit besonderer Hinsicht auf die Gehöfteschulen — nötig. Zu berücksichtigen ist der Bestand und die Erreichbarkeit der Vorortschulen und dementsprechend bemessen muss der Unterricht in Verbindung mit den Kollegien gesichert werden.